

որ չեն կարողանում այդ աղմուկներն առաջն առնել, Համարձակ կարող եմ ասել, որ մեր կըլուրը կըլուր չէ, այլ տրակտոր, որտեղ պատահում են ամեն տեսակ անբաւականութիւններ: Մարդը այստեղի կըլուրում կարող է բարոյապէս փշաւալ, քան թէ զարգանալ:

Աւելորդ չենք համարում յիշել, որ անցեալ տարի ստորագրութիւն բացին և փող ժողովեցին այստեղ քաղաքային բանկ հիմնելու համար, բայց մինչև այժմ բանկի մասին ոչինչ կարգադրութիւն չէ արած: Արդեօք ինչքան որ ժողովեցին, այն փողը բաւական չէ մի բանկ հիմնելու համար, եթէ բաւական չէ, ճիշդն է հարկաւոր էլի, կամ ընդամենն որքան է ժողոված և կամ այն փողը ուժ մօտ են գտնվում, — յայտնի չէ: Տեղեկութիւն ենք խնդրում այս մասին հասարակութեանը միամտացնելու համար:

Մ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այս օրերս հասաւ թիֆլիս երեկի ֆրանսիացի ձեռնածու, պ. Մարիուս Կազենուվ (Marius Caseneuve): Նա յայտնի է ոչ թէ միայն ամբողջ Եւրոպայում, բայց և Ամերիկայում և երկրագնդի միւս մասերում: Ամբողջ ֆրանսիական մամուլը մեծ գովասանքով է խօսում պ. Կազենուվի ներկայացումներն մասին, իսկ «Monde Illustré» պատկերազարդ շաբաթագիրը իր սեպտեմբերի 14-ի համարի մէջ տպել է մինչև անգամ պարոնի պատկերը, նրա կենսագրութեամբ: Մի ճառի մէջ, որ պ. Կազենուվ արտասանել է փարիզի Սորբոնում, նա ասել է: «Ես կախարդ չեմ, բայց մանկութիւնից փարմիկ եմ ճարպիկութեան մէջ. ես իմ կեանքին նպատակը դրել եմ երեք բանի դէմ պատերազմելու. սպիրիտիզմի, տգիտութեան և մոլեռանդութեան դէմ»: Նա միշտ իրան թշնամի է յայտնել թղթախաղի, մենամարտութեան և այլ և այլ սնոտիապաշտութիւնների: Կազենուվ տուած է իր ներկայացումները Եւրոպայի բոլոր թագաւորների առջև և ունի ստացած բազմաթիւ պատուանշաններ այլ և այլ կառավարութիւններից:

Շնորհակալութեամբ ստացանք «Անահիտ» հին գրոցի, գրեց Ղ. Աղայեանց: Տպւած է թիֆլիսում Մովսէս Վարդանեանի տպարանում, ներկայ 1881 թւին: Վիւր 50 կոպէկ է:

Շնորհակալութեամբ ստացանք Բոտոպ (Գօնի վրա) քաղաքում պ. Յովհ. Տէր Աբրահամեանցից հրատարակված հայոց «Որացոյց» 1882 թւի համար:

Որքան մեզ յայտնի է պ. Քիւրքեանի Անիի աւերակների գեղեցիկ ժողովածուին կարելի է գրվել թիֆլիսի Աւետարական բանկում: Այդ ստեղծագործական ժողովածուի գինը 20 րուբլ է: «Մշակի» խմբագրութիւնն էլ, իր կողմից, առաջարկում է պ. Քիւրքեանին ընդունել իր մօտ ստորագրութիւն այդ ժողովածուի վրա: Յանկարողները կարող են մեզ ուղարկել 20 րուբլ և իրանց հասցէն, որ ստանալով անմիջապէս կը հասցնենք պ. Քիւրքեանին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԻՒՐԿԵՐԸ ԵՒ ՇԵՑԻ ԻՔԵՒՈՒԼԱՆ

Այս վերնագրով «Кавказ» լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ յօդուածը:

Թիւրքաց Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւններ մտցնելու հարցը վճռելու ժամանակ, որ այժմ հերթական է և բանակցութիւնների առարկայ է դարձել Բ. Գրան և պետութիւնների ներկայացուցիչների մէջ, երեւի ի նկատի կառնվի այժմեան անընդունալի դրութիւնը բաւական քաղաքացիութեան փափաքական քիւրդ հասարակութիւնների, որոնք ապրում են Հայաստանի և Մեսոպոտամիայի մէջ, այսպէս անուանված Քիւրդիստանում, մասամբ թիւրքիայի և մասամբ Պարսկաստանի մէջ: Այդ պատճառով ներկայումս առանձին ուշադրութեան արժանի

են տեղեկութիւններ այն նշանաւոր և երեւի քիւրդ անձնաւորութեան մասին, որ երեւի մեծ ազդեցութիւն կունենայ ասիական թիւրքիայի վիճակի վրա:

Մեր ընթերցողները ի հարկէ յիշում են այն անհանդուրժելի, որ անցեալ տարի պատճառեց քիւրդերի արշաւանքը Պարսկաստանի վրա շէյխ Իբրահիմի առաջնորդութեամբ, որ իրան քիւրդերի սրբազան առաջնորդ յայտնեց: Մի ժամանակ երկիւղ էին կրում Ատրպատականի մայրաքաղաքի վիճակի համար, բայց բաղդաւորապէս պարսիկները շուտով կարողացան հաւաքել իրանց բոլոր պատերազմական ոյժերը, ազատել Ուրմիան և յաղթել շէյխին, որ փախաւ իր երկիրը:

Իրանից յետոյ շուտով քիւրդերի առաջնորդը պէտք է ընդունէր սուլթանի հրաւերը Կ. Պօլիս գնալու համար և հերքելու պարսկական կառավարութեանց նրա վրա բարձած մեղադրանքները: Ներկայումս շէյխ Իբրահիմի սուլթանի պատուաւոր հիւր է և բնակվում է նրա համար պատրաստած տանը Բեշիկտաշի մէջ, սուլթանի բնակարանի մօտ: Առաջ նա ընդունվեցաւ գրեթէ թագաւորական պատուով, բայց յետոյ նրան մեկնեցին նրա իսկական դրութիւնը և այժմ շէյխը անհամբերութեամբ սպասում է մի դէպքի, որ ազատէր նրան պատուաւոր գերութիւնից: Իր ձանձրութիւնը փայտաւելու համար շէյխը ընդունում է լրագրական թղթակիցներին և ահա ինչ է գրում այդ թղթակիցներից մէկը անգլիական «Pall Mall Gazette» լրագրին:

Շէյխը մօտ 50 տարեկան տղամարդ է և նրա գծերը արդարացիում են նրա կարծիքը, թէ ինքը արաբական ազնիւ ծագումից է: Նա սպասուցանում է, թէ իր ծագումը սկսվում է մարգարէի աղջկանից և այդպիսով սբութեան կողմից երրորդ անձնաւորութիւն է բոլոր մահմետականների մէջ: Ինչպէս բոլոր իսկական բեդուինաւորները փաքը և չոր է, նրա ամեն բանը յիշեցնում է անապատի իսկական օրդուն, ինչպէս քնքոյշ և լաւ կազմված ձեռքերը և ոտքերը, նոյնպէս և շրջանաձէ յօնքերը, խորը նստած կրակոտ աչքերը, երկար, ուղիղ և մի փոքր ծոված քիթը և գլխի ամբողջ ձևը: Ոչ թէ ծագումը, այլ հանգամանքները նրան քիւրդերի առաջնորդ են դարձրել: Շէյխը առանձին նշանակութիւն տուեց իր ցանկութեանը, որ եւրոպական մամուլը ճշմարիտ տեղեկութիւն ունենայ նրա իսկական դրութեան մասին և նա կարծում է, թէ առանձին իրաւունք ունի անգլիացիների համակրութեան վրա, որովհետեւ նա, յարգելով Թաւրիզի անգլիական զինաւոր հիւպատոսի խնդրը, որ այն ժամանակ պատահամբ Ուրմիայի մէջ էր, յետաձգեց իր արշաւանքը Թաւրիզի վրա, իբր թէ այն պատճառով, որ ժամանակ տայ այդ քաղաքի քրիստոնեայ ազգաբնակիչութեանը քաղաքից ապահով տեղ գնալ և այդպիսով նա զրկվեց մի միջոցից իր դրութիւնը պարսկական հողի վրա ապահովելու համար: Նրա աշխատանքները քրիստոնեաներին պաշտպանելու համար թէ իր արշաւանքի ժամանակ Պարսկաստանի վրա և թէ ուսումնական պատերազմի ժամանակ, նրա կարծիքով, պէտք է ապահովել նրան քրիստոնեայ Եւրոպայի համակրութիւնը: Նրա պատմում է, որ իր արշաւանքի պատճառը Պարսկաստանի վրա անձնական փառասիրութիւն չէր, այլ նրա միակ նպատակն էր պաշտպանել իր հայրենակիցներին պարսկական իշխանութեան ձրն:

շուրջ, որ նրանց հալածում է իրրե օտարների թէ կրօնով և թէ ծագումով: Շէյխի խօսքերը թիւրքաց կառավարութեան անկարգութիւնների մասին չափաւորվում էին թիւրքաց երկու օֆիցերների ներկայութեամբ, որոնք թափառում էին սենեակի մէջ, թէպէտ շէյխի սվիտայի մարդիկը խորին յարգանքով ծնկաչոք նշատած բաւական հեռու էին պահում այդ օֆիցերներին: Շէյխը բարեկամաբար էր խօսում հայերի մասին, բայց առանձին ուշադրութիւն դարձրեց նրանց անչափաւոր պահանջների վրա առանձին արաւոնութիւններ ունենալու համար: Այստեղ շէյխի անգլիացի հիւրը համեստութեամբ յիշեցրեց հայերի մեղադրանքները քիւրդերի անգլութեանը և բռնութիւնների մասին: Բայց շէյխը չէր կամենում խոստովանել, որ այդպիսի վրդովեցուցիչ դէպքեր շուտ շուտ պատահելին, ինչպէս պատմում են, և գրեթէ իրաւացի պատասխանեց, որ, եթէ քիւրդերը ճշմարիտ այնքան վատ են, ինչպէս նրանց նկարագրում են, զրա համար մասամբ մեղաւոր է Եւրոպան, որ միսիօնարներ է ուղարկում և ուսումնարաններ է բացում հայերի համար, ամեն դէպքում նրանց օգտին է գործում, մինչդեռ քիւրդերը զոհ են դառնում տգիտութեան, որ ամեն տեսակ չարիքների աղբիւր է, և վատ կառավարութեան, որ նրանց հասցնում է չարագործութեան: Շէյխը անձնականապէս իր երկրի մէջ ուրախութեամբ կրնդունէր եւրոպական վարչական անձանց և ուսուցիչներին, հաւատացած լինելով, որ նրանք իրանց աշխատանքի համար նոյնքան առատ նւթ կը գտնեն քիւրդերի մօտ, որքան և հայերի մօտ: Իր նամակի վերջում անգլիացի թղթակիցը կարծիք է յայտնում, որ թէպէտ շէյխ Իբրահիմի ցանկութիւն յայտնեց ճանապարհորդել Եւրոպա և անձամբ խօսակցել եւրոպական քաղաքականութեան առաջնորդների հետ, բայց նա իսկապէս ձգտում է շուտ վերադառնալ իր հայրենիքը և եթէ նա նորից սուր մերկացնէ, այդ սուրը ոչ թէ Թէհրանի դէմ կը լինի ուղղված, այլ մի ուրիշ մայրաքաղաքի դէմ:

Մենք մեր կողմից չը գիտենք, թէ հետեւեալ անգամ ում հետ կը պատերազմի քիւրդերի սրբազան առաջնորդը, բայց ակնհայտ է, որ հայկական հարցը կանոնաւորապէս լուծելու համար պէտք է ուշադրութիւն դարձնել այդ չափազանց հետաքրքիր, նահապետական, հովիւ, աւազակ և անհանգիստ ժողովրդի վրա, որին բոլորուվին չէ դիպել քաղաքակրթութիւնը և յիշեցնում է նահապետական ժամանակները: Մեր սեփական սահմանների մէջ ապրում են մի քանի հազար քիւրդ ընտանիքներ: Նրանց մի քանի բարի և լաւ յատկութիւնները ճանաչված են նրանցից, որոնք քիւրդերի հետ յարաբերութիւններ են ունեցել: Յիշեցնեմ օրինակի համար Երևանի նախկին գաւառապետ գեղապետ Կամսարականի յօդուածները, որի իշխանութեան տակ շատ քիւրդեր են եղել և որը նրանց մասին ոգեւորութեամբ էր խօսում: Բայց անկասկած քիւրդերը շատ վատ յատկութիւններ էլ ունեն, որոնք իրանց զրացիութիւնը մշտաբնակ բնակիչների հետ անյարմար են դարձնում: Այդ բոլոր վատ յատկութիւնների պատճառը զինաւորապէս թափառական կեանքն է, որ չէ համապատասխանում ազգաբնակչութեան ահագին մեծամասնութեան շահերին: Դիմել անգամ այնպիսի երկիրներում, ինչպէս Պարսկաստանը և ասիական թիւրքիան, որոնք քաղաքակրթված

երկիրներ չեն կարող համարվել չեռեւապէս զինաւոր հոգսը քիւրդերի վերաբերութեամբ պէտք է այն լինի, որ նրանց համար կարելի լինի ընտելանալ մշտաբնակ կեանքի: Դրա հիմքը արդէն դրված է և այժմ փոքր-Ասիայի մէջ մի քանի քիւրդ ցեղեր կան, որոնք մշտաբնակ աշխատակցական են վարում: Քիւրդ ազգաբնակչութեան թիւը Քիւրդիստանում, թիւրքիայի և Պարսկաստանի սահմանների վրա, բաւական հաւասարութեամբ է բաժանված այդ պետութիւնների մէջ. թիւրքիայի մէջ 380,000 զանազան ցեղերի քիւրդ բնակներ կան, Պարսկաստանում 300,000:

Հետեւեալ անգամ մենք կը խօսենք հայկական խնդրի ամենանշանաւոր բաժնի մասին, այսինքն հայերի անմիջական շահերի մասին, որոնք հին ժամանակներից փոքր-Ասիայի ահագին տարածութեան վրա խաղաղ և մշտաբնակ ազգաբնակչութիւն են կազմում և այժմ ամենայն իրաւամբ ամենայնպէս տարր են կազմում եւրոպական քաղաքակրթութեան իսկական տարածողներ լինելու համար: Փոքր-Ասիայի միւս ժողովուրդների մէջ, Հասկանայի է, որ եթէ քիւրդերի շահերը անուշադիր չը պէտք է թողնել, ուրեմն խաղաղ քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան շահերը պէտք է աւելի էլ գնահատել:

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐԿԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 28 սեպտեմբերի

Յուսով եմ որ դժուար կարելի է տարակուսիլ թէ յարուցանելով տնտեսական խնդիրը Կ. Պօլիս լրագրիչների մէջ այն բուռը կերպով ինչպէս այդ արեց ձեր աշխատակիցը, կը նշանակէր օրաշուջ իմանալ և աչքի առաջ ունենալ մի մեծ ընկ, որին պիտի ենթարկվէր նախաձեռնութիւն ստեղծող ոչ միայն հասարակային պատիւը և վարկը, այլ ևս նորա բոլոր անձնական արժանապատուութիւնը և ինքնասիրութիւնը: Այդ, ճշմարիտ է, որ ես ունէի բարոյական նեցուկ և պատուաւոր «Մշակը», բայց դա հերքել չէր, լինելով այնչափ հեռու, որ հազիւ թէ մի յօդուած այստեղից իր գնալու զաւու համար քսան օրից ոչ պակաս ժամանակ կը պահանջէ: Դիմել կողմից էլ, որչափ էլ «Մշակը» ազդեցիկ և ուժով լինէր, դարձեալ նա այն նշանակութիւնը չէր կարող ունենալ այստեղի հասարակութեան համար, ինչ որ և է մէկը այստեղ հրատարակողներից: Այս այսպէս լինելով, սակայն մի դադանի բնազդում և խղճի պահանջ անդադար դրում էր ինձ թեքելու յետ ծաղի և գրականական կուռ մղվել ամբողջ Կ. Պօլիս ինտելլիգենցիայի դէմ կամ նորա սխալմունքները իրան հակադրելու և պարտաւորութիւնը հոյց տալու համար Հայաստանի ժողովրդի բարեկեցութեան վերաբերմամբ, կամ թէ ինքս յաղթվիլ ու համոզվիլ թէ իմ սկսած պրօպագանդան շանդապատակ է, «վաղահաս է», «երեւակալական է», «անիրագործելի է» և այլն: Կուռ դեռ սկզբում, երբ ամեն կողմից բարեկամներ և հակառակորդներ դեռ չը գիտէին թէ այս պրօպագանդան «Մշակի» փայտալած և սիրած առարկաներից միւն է, յանկարծ երեացին «Մշակի» հինգ առաջնորդող յօդուածները, որոնցով պարզ լ պարզոյց տուաւ Գրիգոր Արծրունի Կ. Պօլիս ազգայիններին թէ իր աշխատակցի պահանջանքները օգից վերցրած և ինքնաշնորհ բաներ չեն, այլ նոյնպէս իրան «Մշակի» խմբագրի խորը համոզմունքը և դաւանանքը: Թիւրքի աղբ յօդուածները քիչ քան չը տեսնան մի կողմից ձեր աշխատակցին նոր ոյժ և կորով տալու համար, միւս կողմից էլ հակառակորդների ինքնապատահութիւնը և ֆանֆարոնութիւնը կոտորելու:

Բայց դժբաղդարար հարցը սոցա համար չը կարողայցաւ դարձեալ պարզվել և որոշվել, վասնորոյ հարկաւոր եղաւ սկսել նոր շարք ուժգին հարուածների «Մանգուլ» միջոցով, որի համարձակ քննադատական ուղղութիւնը և կերպը արդէն ձեռք յայտնի է: Այդ օրից ընդդիմաբան բանակի կենտրոնաւայրը դառաւ «Մասիս», որի մէջ սկսեցին երեւալ յօդուածներ էրդուամից